

BAYUM, DE HERVORMDE KERK

De Commissie van Rijksadviseurs, de voorloopster van de Monumentenraad, dwong in 1877 de kerkvoogdijen van Tzummarum en Drogeham om bij de vervanging van de kerken in die dorpen de bouwworden van de oude kerken te volgen. Een jaar eerder is er van dwang tot dergelijke anachronismen nog geen sprake. Toch bezit de kerk van Bayum, in 1876 gebouwd naar ontwerp van architect S. van Veen uit Spannum, veel traditionele motieven, evenals de toren die al in 1865 gebouwd was naar tekeningen van B. J. Sitenga uit Wommels.

In het derde kwart van de vorige eeuw, waren veel kerken die uit de romanogotische periode stamden aan een opknapbeurt toe; in veel gevallen - tot verdriet van vele huidige liefhebbers - werd tot algehele vervanging overgegaan. Het zijn de kerken waarvan de stijl tegenwoordig met 'waterstaatsstijl' aangeduid wordt, omdat het ontwerp veelal geschiedde door bouwmeesters van de afdeling waterstaat van het ministerie van binnenlandse zaken. Hoe belangrijk deze kerken nu ook voor de dorps sfeer en het silhouet van dorp en landschap zijn, de architectuur is meestal weinig karakteristiek. Een weinig opwindend voorbeeld is bijvoorbeeld die van Schingen (1877, arch. F. Brouwer te Cornjum), een kilometer of zes ten noorden van Bayum.

Er moeten in die periode belangrijke geldschieters in Bayum geweest zijn, want de kerk van dit dorp ontsnapt evenmin aan de bovengenoemde karakteristiek, maar de detaillering is zo rijk, dat de latere Monumentenraad haar, terecht, op de monumentenlijst plaatste. Uit de financiële administratie van de kerkvoogdij blijkt, dat aan de aannemer Andries Tjeerds Venstra bijna twaalfduizend gulden werd uitbetaald, de architect ontving f 549,15 en de stucadoor J. D. Fast f 485,72. Met het verwerk en enkele kleinere posten kwamen de totale kosten van de kerk op ongeveer veertienduizend gulden. De bouwkosten van de elf jaar eerder gebouwde toren konden helaas niet aangetroffen worden.

De uiterlijke verschijningsvormen zijn al iets rijker dan wat gemiddeld kan worden aangetroffen; het interieur is al helemaal de moeite waard: één staalboek van 19de eeuwse ornamentiek.

Exterieur

De toren bestaat uit drie geledingen met grote rondbogige spaarvelden en wordt gedekt door een ingesnoerde naaldspits. De hoogste geleding en spits steken uit boven de nok van het kerkdak. De vrij brede gootlijsten worden gedragen door in bladmotief gesneden houten consoles. De kerk is vier traveeën diep en bezit een driezijdige koorsluiting. Langs de hele gevel wordt de gootlijst gesteund door een gemetseld rondboogfries. Elk travee is geopend met een rondboogvenster dat een brede vlakke omlijsting bezit. De uitwendige steunberen tussen de traveeën zijn verlevendigd met diamantkoppen en schijnnissen, terwijl ze beëindigd worden door lijstkapitelen (die niets dragen!). De ingangspartij aan de noordelijke zijde heeft accent gekregen met een rond boogfries. Voor de lichtschepping in het portaal werd boven de deur een door brede raamlijsten omgeven gepaard venster aangebracht. In de zuidelijke wand is een dergelijke lichtscheppen aangebracht.

Interieur

De eenbeukige zaalkerk heeft een vrij hoge lambrisering die is uitgevoerd in grijs imitatiemarmor. Hierop vangen als scheiding van de traveeën gecanneleerde pilasters aan die bekroond worden met kapitelen in composietorde met uitbundige voluten. Deze dragen in verhouding te smalle consoles die de brede gewelfranden dragen. Ze zijn versierd met bladwerk (o.a. in palmetvorm) en bezitten aan de uiteinden forse uit hout gesneden kwasten in de vorm van een omgekeerde vaas met een granaatbloem (vormen die bij balusters verwacht kunnen worden). De brede plafonddranden volgen met fijn lijstwerk de moduul van de traveeën en elk vlak bezit een ornament in stucwerk, alternerend met vruchten en bladeren. Op het kielvormig gewelf tussen de brede plafonddranden volgen dunne lijstjes wederom de moduul, op drie plaatsen onderbroken door roosvormige roosters en aan de koorzijde door een neerhangende kwast van buitengewone proportie. Rond de vensters zijn, als aan de buitenzijde, vlakke lijsten getrokken die sluitstukken bezitten in rococo-vormen.

Tegen het plafond boven de kansel is een gestuct cartouche met engelen aangebracht. Het "ruimtelijk plan" van de kansel is, met de trapjes aan weerszijden en concave en convexe (holle en bolle) welvingen, barok van opzet, maar in ornamentiek werden andere stijlkenmerken gevolgd. De balusters van het hekwerk lijken (frans) classicistisch beïnvloed te zijn, de adelaar op

de wingerd die in houtsnijwerk tegen de kansel is aangebracht heeft eerder het volle regionale rococo-karakter. Zowel de kerkeradsbanken als de kansel worden overhuifd met baldakijnen. Die van de kansel wordt aan de muurzijde gedragen door 2 x 2 ranke zuiltjes die op maniëristisch wijze met bladwerk omrankt zijn. De friezen en kroonlijsten die de halfronde tympanons dragen (met op de schouders vazen), bezitten allerlei herkenbare vormen: een veelheid aan cima's. Het doophek is reeds sinds lang verdwenen.

In het derde kwart van de vorige eeuw waren er veel architectonische voorbeeldboeken in omloop, op de academies van Parijs, Brussel en Antwerpen maar ook bij de bouwkundige opleidingen in ons land werd grote aandacht besteed aan de stijlleur. Architect S. van Veen en stukadoor J. D. Fast zijn kwistig, maar weinig consequent aan het citeren geslagen, waardoor de kerk in Bayum een voorbeeld is geworden van vermoeiend eclecticisme.

Het orgel dat zich qua vormen uitstekend voegt in deze rijk geornamenteerde omgeving, is in 1876 gebouwd door W. Hardorff te Leeuwarden en bezat de volgende dispositie, die later iets gewijzigd werd:

Bovenwerk

Salicionaal 8'
Viola 8'
Roerfluit 8'
Melophone 8'
Fluit harmonique 8'
Quint-fluit 8'
Gemshoorn 2'
Dulciaan 8'

Onderwerk

Prestant 8'
Bourdon 16'
Gedekt 8'
Octaaf 4'
Mixtuur
Trombone 8' (bas en discount)

"Dit is Baiommer vondt
Die vergeeten lagh in de grondt
Is 1668 Wederom op gerecht
Om dat daer veel van wert gesecht
Godt wil ons land en dorp bevrien
Voor bij Geloof en Afgoderien"

Bovenstaand vers is in de tweede helft van de 17de eeuw in een van de zijden van de bekende doopvont van Bayum gehakt. Het is een grote vierkante vont van roze bremer zandsteen op een duidelijk uithoekend basement.

In de andere zijden van de vont zijn trifore gotische tracteringen aangebracht, die er op zouden kunnen duiden dat de vont uit het einde der 15de eeuw dateert.

Het verhaal gaat dat zij uit de 12de of 13de eeuw zou stammen, maar de tractering, tenzij later aangebracht, spreekt dit te enen male tegen. Ook in Tjalhuizum is een doopvont opgegraven, maar deze is minder groot. Het spreekwoord "Sa great as de Baeijumer fonte" blijft onverkort van kracht.

Peter Karstkarel
1978